

LES EXÈQUIES A ÁLVAREZ DE CASTRO: TÚMULS, ESTAMPES I EPITAFIS EN HONOR DEL GOVERNADOR MILITAR

LAURA CORRALES BURJALÉS

Laura.Corrales@campus.uab.cat

PRESENTACIÓ¹

No podem eludir els desigms moralistes o persuasius de l'art, concurrents al llarg de la nostra història, i realçats pels postulats de la Il·lustració, que cercava en la bellesa la veracitat o l'ètica, en detriment del plaer sensitiu. La Revolució Francesa i, consecutivament, l'Imperi napoleònic en van ser exemples paradigmàtics en posar les produccions artístiques al servei de les pugnes políticomilitars, emmirallant-se en el quefer de civilitzacions passades –sigui la romana un exponent–, a la vegada que van motivar accions adverses als seus dictàmens esteses per l'àmplia geografia europea, moltes de les quals paleses en obres visuals i literàries de diversos gèneres i d'una significació ostensiblement antinapoleònica. Durant la Guerra del Francès, els òrgans oficials de la resistència van utilitzar la impremta, les estampes i els gravats com a elements operatius en la lluita atenant que es tractava d'un material que, per la seva condició reproduïble o divulgable, resultava avantatjós en l'estratagema polític. Emperò, va ser a les acaballes de la contesa i amb el retorn de Ferran VII, quan es van decretar o confiar un seguit de cerimonials o projectes artístics de caràcter commemoratiu. En el cas de Catalunya, entre els principals promotors comptem amb el poder reial,

¹ Totes les imatges exposades en la present comunicació han estat extretes de la Unitat Gràfica de la Biblioteca de Catalunya, exceptuant la imatge 5 de l'Annex, que prové del Fons Municipal de Girona.

les Corts (entre 1812 i 1814), la Capitània General del Principat, l'Església, les corporacions municipals i algunes iniciatives personals. Entre aquests projectes, cal destacar les produccions visuals, en pintura o en gravat, sobre la contesa i els seus actors, les inscripcions públiques o sepulcral i també les estructures ornamentals de caràcter provisional creades per als cerimonials civils i religiosos, molts dels quals de signe fúnebre –aleshores hi estaven moralment obligats– en homenatge a aquells combatents de la Guerra del Francès, considerats coratjosos o infortunats, com ara els festejats en honor del qui fou governador militar de Barcelona i després de Girona, el general Mariano Álvarez de Castro. Tanmateix, la dissolució de les Corts de Cadis l'any 1814, les seqüeles de la guerra i els interessos de la monarquia borbònica van motivar la postergació de molts projectes emanats, durant la guerra, dels poders estatals, com per exemple l'erecció de monuments commemoratius de caràcter permanent que, a diferència de les arquitectures efímeres, utilitzades de manera recurrent al llarg de l'època moderna fins ben entrat el segle XIX, tenien més capacitat de perpetuar l'èxit o condició exemplar que era atorgat al difunt o idea que es volia representar.

PRIMERES TEMPTATIVES PER HOMENATJAR ÁLVAREZ DE CASTRO (1810-1815)

Poc abans de la mort del general, la Junta Suprema Governativa del Regne va emetre un Reial Decret que ordenava homenatjar i immortalitzar la memòria i heroïcitat del governador, així com perpetuar el valor patriòtic dels gironins i la defensa de la ciutat catalana, abatuda enfront les tropes napoleòniques en el tercer setge, després de set mesos i cinc dies d'obstinada resistència. Pel contingut del decret, expedit el 3 de gener de 1810, les autoritats estatals semblava que desconeixien el vertader estat del general que, en aquelles dates, encara era viu:²

² El dia 11 de desembre de 1809 Girona capitula per decisió de la Junta Militar, aleshores encapçalada per Julián Bolívar. El general Álvarez, malalt de gravetat, va ser traslladat la matinada del 23 de desembre al castellet de Perpinyà i després fou deportat a altres punts de França. L'encarcerament al país veí va ser breu, atès que el 21 de gener de 1810 va arribar en estat crític a la fortalesa de Sant Ferran, a Figueres, on va morir el dia següent.

«(...) que Gerona, sus habitantes y guarnición sean tenidos por beneméritos de la patria en grado eminente y heróico. Que á su digno comandante Don Mariano Álvarez, si está vivo, se le dé aquella recompensa á que se ha hecho acreedor por sus sobresalientes servicios; y sí, como es de temer de las noticias que hasta hora se tienen, es muerto, se tributen á su memoria, y se den á su familia los honores y premios debidos a su invicta constancia y a su ardiente patriotismo (...). Que en su plaza se erija un monumento para memoria perpétua del valor de sus habitantes y gloriosa defensa. Que en todas las capitales del Reino se ponga desde ahora una inscripción que contenga las circunstancias mas heroicas de este famoso sitio. Que se acuñe una medalla en su honor como testimonio de gratitud nacional por tan eminente servicio.»

Coneguda per tots la seva mort, l'abril de 1810 el Rei i la Junta Suprema Governativa del Regne van conferir a Álvarez de Castro a títol pòstum el grau de mariscal; el mes de maig, el de comandant del primer batalló del Regiment de la Guàrdia Reial Espanyola i, finalment, el 2 d'octubre, el de tinent general. Aquesta ascensió de graus li és atorgada pel seu patriotisme i perseverança en la lluita, gratificació que també va ser concedida, el gener d'aquell any, a tots els oficials i soldats que assistiren al setge: els primers amb un grau més i els segons, amb la graduació de sergents. Es tracta dels primers honors d'estat que portaran a la futura democratització de l'exèrcit, atès que s'ascendiran a escala d'oficial membres del Tercer Estat.³ La Guerra del Francès, en tractar-se d'una «guerra total»,⁴ en la qual els sectors populars assumiran un protagonisme decisiu i inusual fins aleshores, forçarà el monarca a reconèixer els morts de tots els estaments i atorgar mèrits de guerra a persones de tots els sexes, classes o professions.⁵ Ens trobem, doncs, davant un nou concepte de patriotisme, en

³ L'ascensió per mèrits de guerra, independentment del bressol, era una vella reclamació dels tractadistes militars d'època moderna, ja que fins aleshores l'oficialitat només requeia en militars d'origen nobiliari. L'objectiu era dinamitzar l'exèrcit amb l'oferiment de premis i de graus militars. Aquesta qüestió ha estat tractada per ESPINO LÓPEZ, 2001.

⁴ Sobre el concepte de «guerra total» és indispensable la ponència de SÁNCHEZ HERRÁEZ, 2008.

⁵ Dou de Bassols, en referir-se a les institucions del dret públic general d'Espanya, afirmava que en cas que el mèrit fos extraordinari i insòlit o, el què es fes, irregular, la recompensa havia de ser igualment excepcional, sense guardar-se les regles ordinàries i, endemés, afegia: «(...) por otra parte no hay cosa, que mas encienda, é inflame los ánimos de los hombres á obrar cosas grandes en letras, armas, y en todas las partes de la república, que un ascenso, ó premio desacostumbrado por un mérito superior y de primer orden»(Ibid., DOU DE BASSOLS, 1801, III, pàg. 63-64).

el qual l'heroisme col·lectiu, inserit en l'anonimat, i l'opinió pública, en el seu concepte més ampli, subrogaran la figura del monarca que, per altra banda, serà desitjada i aclamada per tots els bàndols ideològics de la resistència al llarg de la conflagració, emperò, en el seu retorn l'any 1814, –per desencís dels liberals– poc encaixarà amb els preàmbuls del constitucionalisme gadità. L'estratègia política dels òrgans estatals (primer, la Junta Central i, després, les Corts de Cadis) serà, segons Pierre Géal, estimular el patriotisme mitjançant la promesa de recompenses materials i econòmiques.⁶ Aquestes maniobres van tenir efectes immediats, tot encenent el patriotisme apaivagat de molta població. Prova d'això en seran les Reials Ordres, memorials o sol·licituds al Rei i acords municipals dels anys successius a la guerra, en els quals apreciem el testimoni de persones, de totes les classes i condicions, participants directament o indirectament de la contesa, que exposen al poder reial i/o municipal les seves accions o mèrits i, si és necessari, exagerant-los en espera d'una gratificació.⁷

El 7 de gener de 1812, seran les Corts generals i extraordinàries de Cadis les que ordenaran noves disposicions per tal d'honorar el general:

- I. El nombre del Gobernador de Gerona don Mariano Alvarez será inscrito con letras de oro en una lápida, que se colocará en la sala de sesiones de S. M.
- II. Cuando las circunstancias de la nacion lo permitan, se erigirá en la pláza principal de Gerona un monumento para memoria de su defensa, éxtraordinariamente disitinguida y heroica, grabándose en él el nombre de su bizarro Gobernador.

De les dues ordres citades, la primera va ser complerta, però per a la segona va caldre esperar vuitanta-dos anys.⁸ No va ser fins al 28 d'octubre

⁶ GÉAL, 2007, p. 307.

⁷ Recordem, també, que, per disposició del decret de 1810, Girona, la seva guarnició, veïns i successors gaudiran del grau de noblesa personal i seran tinguts per benemèrits. A més, les viudes i orfes dels morts a la guerra rebran una pensió i Girona quedarà exempta de contribucions durant deu anys a partir de la data en què es firma la pau.

⁸ L'incompliment d'aquest acord va ser el pretext d'algunes reivindicacions al llarg de la dinovena centúria. La més paradigmàtica, la del Marquès del Duero, que el 27 d'abril de 1858, en una sessió en el Senat, en la qual es discutia un projecte relatiu a l'erecció de monuments dedicats a espanyols il·lustres, va recordar que el municipi de Girona encara esperava el compliment d'un dels deutes –segons disposició del decret de 1812– que la Nació devia als defensors de la ciutat catalana. Amb tot això, també reivindicà l'absència de monuments per altres herois espanyols. *Ibid.*, GIRBAL, 1888, pàg. 132-133.

1894 que es va erigir a la plaça de la Independència de Girona, el monument d'Antoni Parera i Saurina, dedicat *Als defensors de Girona el 1808 i 1809* i presidit per un conjunt escultòric, d'origen iconogràfic encara confús,⁹ on sobresurt dempeus la figura d'un oficial: Álvarez de Castro. Tanmateix, el monument no fou finançat per les autoritats estatals o municipals, a diferència del que s'havia emanat, sinó que va ser comprat per un particular: l'industrial, financer i polític gironí Ferran Puig, que va descobrir l'obra en una exposició nacional d'art i la donà a la Municipalitat.¹⁰ Aquest fet té relació amb l'escàs interès que Ferran VII –a partir de la restitució del seu regnat– va mostrar perquè es duguessin a terme els projectes monumentals emergits dels decrets de 1810 i 1812, qüestió que ha suscitat l'interès d'estudiosos com ara Géal, Michonneau i Demange.¹¹ Certament, l'evocació als mites populars i als nous principis polítics de la Guerra del Francès podia fer trontollar el concepte d'Estat que sostenia la monarquia borbònica com a òrgan jurisdiccional principal i absolut. Les Corts de Cadis, en tant que constitucionalistes, serien una amenaça a la política de Ferran VII, fet pel qual el monarca es predisposaria a derogar tots els articles prescrits per aquest òrgan institucional. Durant la regència de Maria Cristina i el règim isabelí és també palpable la manca de

⁹ Alguns estudiosos tenen el convenciment que Antoni Parera va esculpir aquest conjunt en cera durant una estada a Roma, becat per l'Ajuntament de Saragossa. Suposadament, l'artista va projectar aquesta obra per ser instal·lada a la capital aragonesa com a monument al general Palafox i als Setges de Saragossa, però, en ser rebutjada, acabaria transformant-se en un monument dedicat a Álvarez de Castro i als Setges gironins, el qual es fondria en bronze, essent, segons explica Judith Subirana, la primera obra de grans dimensions fosa en bronze mitjançant el procediment de la cera perduda a Catalunya. La indumentària de l'oficial representat reafirma la hipòtesi que es tractaria del general Palafox en tant que vesteix un uniforme d'oficial d'artilleria, quan, per contra, Álvarez de Castro era oficial d'infanteria. En parlen: SUBIRACH, 1990, pàg. 228-229 i FABRE, 1991, pàg. 222-223.

¹⁰ Els monuments públics o fúnebres de material perdurable, dedicats als Setges de Girona, no es van executar fins a les acaballes del segle XIX. El primer a efectuar-se va ser el monument sepulcral a Álvarez de Castro, finançat per subscripció pública, situat a la capella de Sant Narcís de Sant Feliu de Girona el 1880 en substitució del mausoleu provisional de 1816. Amb motiu de la celebració del centenari dels Setges, van erigir-se tres monuments comissionats pels mateixos organitzadors del festeig: el de la Plaça de la Independència, del qual hem parlat, de 1894; el d'*El Lleó* de la Plaça Calvet i Rubalcaba de 1909 i el mausoleu del cementiri, dedicat *Als defensors de Girona en els setges de 1808 i 1809*, promogut per la Junta del cementiri. Finalment, l'any 1925 es va inaugurar el sepulcre dedicat a les màrtirs de la Companyia de Santa Bàrbara.

¹¹ GÉAL, 2007; MICHONNEAU, 2007; DEMANGE, 2004.

predisposició del poder reial en l'execució dels projectes ordenats durant la Guerra del Francès en honor dels herois passats –molts dels quals convertits en màrtirs liberals durant les dues restauracions absolutistes–, tanmateix, la presència de monuments públics serà més prolífica en comparació amb la del primer terç del segle XIX.

Dels homenatges a Álvarez de Castro, alguns provenen d'iniciatives personals, com és el cas de Jaume Rodoreda i de Gispert,¹² comptador de la casa de la Moneda del Principat de Catalunya, establerta a Barcelona des de 1808, i també escriptor i humanista barceloní, que el 10 d'abril de 1812 sotmet a l'aprovació reial un quadern manuscrit de trenta-set inscripcions llatines (imatge 1), amb l'objecte que alguna pogués servir per eternitzar la memòria de Girona i la del seu governador, i d'aquesta manera contribuir a l'aprovació dels preceptes requerits en el decret de gener de 1812. A les Corts, es deixa en mans d'una comissió especial, formada per Antoni de Capmany, Juan Nicasio Gallego i Evaristo Pérez de Castro, l'examen d'aquestes inscripcions. El 28 de Febrer de 1813, la comissió tramet la següent valoració a Rodoreda:

«...debe informar al Congreso, que aunque no considera en todas las Inscripciones igual mérito, reconoce en todas el estudio de un humanista, amante de las letras y de la Patria y en algunas la concision y pureza romana del estilo, lapidario u del adaptado á la historia metalica. Por tanto juzga la Comision que V.M. puede acceder á los deseos del Autor, dignándose admitir la dedicatoria que ofrece dirigirle obsequioso.»¹³

Les inscripcions estan inspirades en models romans, responent al gust classicista de l'època, i escrites en llatí encara que amb alguns errors gramàtics fruit de l'escàs coneixement de Rodoreda en la llengua llatina, la qual no va cultivar professionalment en dedicar-se, durant vint-i-tres anys,

¹² Jaume Rodoreda i de Gispert ha estat un personatge amb una trajectòria vital i professional interessant. Segons una biografia succinta que li dedicà TORRES AMAT, 1836, pàg. 57-58 formà part de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de la Real Acadèmia d'Història de Madrid. Paradoxalment, ha passat força desapercebut per als estudiosos tot i que BOSCH i JUAN, 1990, pàg. 61-92, va investigar la seva amistat amb el canonge i literat Joan Muntaner i Garcia, mitjançant la correspondència d'ambdós, entre altres aspectes de la seva vida, fent especial al·lusió al seu repertori poètic llatí.

¹³ *Señor Don Jayme Rodoreda y de Gispert, expatriado de Barcelona, y Contador ...presenta a V.M. un quaderno manuscrito de inscripciones latinas...*, Palma de Mallorca, 1813.

al comerç. Rodoreda, expatriat a Mallorca, des del juny de 1811 al 30 de juny de 1814, com a comptador de la fàbrica de monedes, la qual s'havia establert a l'illa a efecte de la invasió napoleònica i amb el propòsit principal d'encunyar monedes catalanes i sous mallorquins amb el nom de Ferran VII,¹⁴ imprimeix les inscripcions a l'obra del barceloní Josep Antoni Brusi i Mirabent, enviant-ne un exemplar al monarca i uns altres a cadascun dels membres del Congrés. No és casualitat que Rodoreda acudís a l'impremta de Brusi, aleshores també patriota fervorós que, establert provisionalment a Mallorca, on també s'havia exiliat l'any 1811 juntament amb els impressors Agustí Roca i Miquel Puigrubí, servia com a impressor oficial a l'Exèrcit i a la Junta Superior del Principat.¹⁵

Al marge de les disposicions esmentades, amb el retorn de Ferran VII, tant la reialesa com alguns oficials militars van vetllar per la recuperació i la glorificació de les restes del general. Francisco Satué, capità agregat a l'Estat Major de la plaça de Barcelona, ajudant de camp de Mariano Álvarez de Castro com a governador de la plaça de Girona, presumint de conèixer la voluntat última del citat de ser enterrat a la capella de Sant Narcís, a la col·legiata de Sant Feliu de Girona –avui excol·legiata– i, endemés, autodenominant-se el seu hereu de confiança, va emprendre diligències per a l'exhumació del cos amb l'aprovació règia i el permís del capità general, el Baró d'Eroles, i l'ajut i confiança de Salvio Banchs, capellà d'honor d'Álvarez, i Pedro Santamaría, cirurgià i expert anatòmic de Barcelona, als quals va encomanar la comissió

¹⁴ La fàbrica de moneda després d'haver estat a Tarragona, Girona, Lleida i Reus, va instal·lar-se a Mallorca, primer al castell de Bellver i, després, a la casa del *Estudio general* d'aquella ciutat, per ordre de la Junta del Principat. Jaume Rodoreda es trobava acompanyat de Juan de Amat, director de la fàbrica, i Francesc Mercader, tresorer i receptor. Veure més detalls sobre això a BOVER DE ROSSELLÓ, 1855, pàg. 193-194.

¹⁵ Val a dir que, amb el retorn de Ferran VII, Rodoreda, com molts altres expatriats, torna a la seva ciutat natal. El 9 de gener d'aquest any, una altra vegada fa ostentació de les seves habilitats com a escriptor aficionat als epitafis i reafirma la seva posició a favor de la Pàtria i els seus màrtirs, enviant un llibre de disset inscripcions llatines a l'Ajuntament de Girona, aquesta vegada referits als vuit herois de Barcelona: Joaquim Pou, Joan Gallifa, Joan Massana, Salvador Arlet, Josep Navarro, Ramon Mas, Julià Portet y Pedro Lastortras, implicats en el famós *Complot de l'Ascensió*. *Ibíd.*, Arxiu Municipal de Girona (AMG), VII.3.1, lligall n. 1, «Carta de Jaume Rodoreda a Juan Pérez Claras, secretari de l'Ajuntament de Girona», Barcelona, 30 d'abril de 1816.

de les excavacions. Les restes del cadàver van romandre en una arca en la capella de l'església de Sant Pere de Figueres, fins a ser traslladades el dia següent a la capella de la plaça de Sant Ferran. La translació es va efectuar protocol·làriament i en seguici, amb la presència de les autoritats religioses, militars i municipals, i realitzant-se els honors corresponents a la figura de Castro. L'any següent, Francesc Xavier Castaños, com a capità general, va ordenar la neteja i el tancament de l'estança en què Álvarez de Castro va morir, situada al centre de les cavallerisses del castell de Sant Ferran de Figueres. La quadra (utilitzada com a calabós) es tancaria amb una reixa de ferro decent, permetent la ventilació i la visibilitat d'aquesta, on es col·locaria una inscripció gravada amb caràcters d'or sobre marbre negre a fi i efecte d'immortalitzar la memòria del general.¹⁶ El 31 de gener de 1816, Castaños va enviar un ofici a l'Ajuntament de Girona en què expressava la rellevància de la inscripció:

«Monumentos de otra especie podrán tener distinta apariencia, y bien la merece la defensa de Girona, pero ninguno dirá lo que una simple inscripción en el lugar mismo en que consumando Bonaparte su tirania, dio nuevo resplandor à la valentia, y firmeza de los habitantes de aquella Plaza representados por su heroyco Governador, en el último instante de su vida.»¹⁷

El poder municipal respondrà tot mostrant-se agraït per la inscripció col·locada, i fent-li saber que disposarà perquè s'imprimeixin i es reparteixin exemplars sobre l'escrit entre els habitants. Les inscripcions sintetitzaven millor que cap altra projecció artística o literària els dissenys morals o ideològics que les autoritats polítiques o militars volien transmetre al poble. Castaños, coneixedor dels avantatges de l'epigrafia, veuria en aquella

¹⁶ La inscripció posa en evidència la creença popular que el general fou enverinat pels francesos. Diu així: MURIÓ ENVENEDADO EN ESTA ESTANCIA/ EL DIA 22 DE ENERO DE 1810./ VICTIMA DE LA INIQUIDAD DEL TIRANO DE LA FRANCA / EL GOBERNADOR DE GERONA/ D. MARIANO ALVAREZ DE CASTRO/ CUYOS HEROYCOS HECHOS/ VIVIRÁN ETERNAMENTE/ EN LA MEMORIA DE TODOS LOS BUENOS./ MANDÓ COLOCAR ESTA LAPIDA /EL EXCELENTÍSIMO SEÑOR/ DON FRANCISCO XAVIER DE CASTAÑOS/ CAPITAN GENERAL DEL EXÉRCITO DE LA DERECHA/ AÑO DE 1815.

¹⁷ AMG, VII.3.1, llig. n. 1, *Copia del oficio que con fecha de 31 de enero 1816 ha dirigido el Excelentísimo Señor Don Francisco Xavier de Castaños Capitan ... al Muy Ilustre Ayuntamiento de la Ciudad de Gerona; y contextacion hecha à S.E.*

làpida –a més d'un projecte que havia d'elogiar atès que era resultat del seu desig, costejat per la capitania general i de signe corporativista en tant que representava l'homenatge d'un militar a un altre– un poder comunicatiu superior a qualsevol altre monument, facultat que requeia en la importància del lloc on s'ubicava: on es va produir l'òbit del general. Les inscripcions també han suscitat al llarg de la història sentiments oposats: entusiasme per als uns i exasperació per als altres. Durant la invasió napoleònica, els epitafis, com qualsevol altre missatge textual o visual de signe patriòtic, enutjarien els francesos, que al seu pas pel Principat, intentarien primer desfer-se del material i, seguidament, empresonar o condemnar a mort els responsables. A la fi del Trienni Liberal, l'enfervoriment antifrancès, latent encara en l'epigrama d'or de Castaños, suposaria una provocació per a les tropes del general Moncey que, en la seva estada al castell de Sant Ferran de Figueres, a resultes de la victòria dels Cent Mil Fills de Sant Lluís vers les tropes liberals, van arrancar-la i la van fer bocins, i els trossos van quedar arraconats a la quadra.

COMISSIÓ I PROTOCOL DE LES HONRES FÚNEBRES (1814-1816)

El 20 d'octubre de 1814, es mana que a la plaça de Barcelona, com a capital del Principat, s'efectuï per voluntat reial una pompa fúnebre de capità general a les restes d'Àlvarez de Castro, conforme preveu l'ordenança i amb la major solemnitat possible, el cost de la qual serà abonat pel Ministeri d'Hisenda. A la catedral de Girona, se celebraran noves exèquies, per disposició del governador de la plaça, Juan José García de Velasco, d'acord amb els capítols eclesiàstic i regular i per dispendi de les corporacions municipals. Les despeses del túmul que s'erigirà a la catedral seran abonades a parts iguals pel Capítol i l'Ajuntament, tal com es reflecteix en una relació de comptes.¹⁸ Les restes del general descansaran en un mausoleu provisional de fusta policromada i

¹⁸ AMG, VII.3.1, lligall n. 1, *Resumen de las cuentas que han presentado varios oficiales de los gastos que se han hecho de los funerales y sequelas del Exmo. Sr.D. Mariano Álvarez.*

metall,¹⁹ encomanat per Francesc Satué, que se situarà a la capella de Sant Narcís de l'església de Sant Feliu de Girona, al costat de l'evangeli, al peu de les grades del seu presbiteri, amb la previsió que se'n farà un de marbre per complir així la voluntat del difunt. Davant del sepulcre, serà col·locada una inscripció lapidària, per voluntat reial i costejada pel Ministeri d'Hisenda.

L'organització de les exèquies havia de cenyir-se al protocol funerari que, des del segle XVII s'aplicava de manera quasi uniforme en els diversos funerals reials. De fet, no serà fins als fets tràgics del 2 de maig de 1808 a Madrid, que es portaran a terme, de manera assídua o periòdica, les commemoracions públiques de signe oficial i d'interès nacional evocades a personatges civils o militars, emmirallades en la tradició fúnebre barroca i en els arquetips visuals de l'antiguitat, amb carros fúnebres –a imitació de les carrosses reials o mitològiques–, actes cívics i religiosos –predominant els primers– i l'erecció de monuments efímers que *a posteriori* hauran de convertir-se en monuments estables, tot plegat en competència amb la monarquia.²⁰

¹⁹ La definició que ofereixen les Relacions és la següent: «Esta urna colocada sobre un magestuoso feretro cubierto de terciopelo negro con galones, flecos, y borlas de oro, estaba sostenida por ocho pies de Leon bronceados, que se apoyaban sobre un porfido bien imitado, que servia de base. Su cubierta figuraba un tejado tambien bronceado y en cada uno de los catorce huecos que correspondian á la parte inferior de las texas habia una cabeza figurada en bajo relieve, representando otras tantas de hombres ilustres y mugeres fuertes; los frentes y llanos de ella imitaban el marmol blanco, y en lo mas elevado de aquellos habia unos baxos relieves figurados, que representaban en la una parte el tiempo esclavizado, y Gerona desfallecida, y en la otra contenian una alegoria al difunto General expresada por la Aurora: en el frente que distinguia la cabecera se veian reunidos los blasones de la familia en un magnífico Escudo, y en la parte opuesta otro mas reducido que era el que usaba S.E.: los ángulos de la urna estaban adornados con ocho pilastras, y con sus correspondientes capiteles, y bases bronceados, y sobre cada una de ellas habia colocada una testa dorada de Leon, que tenia en la boca una argolla tambien dorada, de las que se desprendian las Gasas, que debían servir para llevar la urna.» Actualment, aquest mausoleu es troba al Museu d'Història de Girona, ja que, finalment, l'any 1880 va ser substituït per un de marbre, d'aire neoclàssic i de dimensions monumentals, projectat per l'arquitecte Martí Sureda i compost per una urna esculpida per Jeroni Suñol –escultor també del mausoleu del general Leopoldo O'Donnell– i coronat per una matrona, que personifica la ciutat de Girona, de Joan Figueres.

²⁰ Igual que Álvarez de Castro, Daoíz i Velarde (1814), Lacy (1820) o Mariana Pineda (1836) representarien a la perfecció el prototip dels nous màrtirs, als quals, més endavant, s'hi afegirien els herois de l'edat medieval i moderna com el Cid, el Gran Capitán, Roger de Llúria, Hernán Cortés, etc. Els protagonistes d'aquest santoral civil decimonònic, segons Varela, s'immolarien en una nova entitat –la Pàtria–, la qual personificava l'existència d'una comunitat nacional en competència amb la reialesa (Ibíd., VARELA, 1990, p.180). Recordem, doncs, que tots ells s'emmarquen en el procés de consolidació de la política liberal, la qual suposarà un trencament amb els protagonistes de l'Antic Règim.

D'acord amb el protocol fúnebre catòlic, que seria una espècie de codi civil sobre la perpetració d'un conjunt d'actes, gestos i paraules,²¹ el capità general, aleshores el marquès de Campo Sagrado, delega a Francisco Satué la comissió de les exèquies, responsabilitat que per als funerals cortesans era confiada al Majordom Major.²² El 12 de setembre de 1816, Satué comunica al seu superior Francisco Xavier Castaños –ara capità general– que aviat disposarà del necessari per executar les pompes. Tanmateix, caldrà relegar tasques, és a dir, crear subcomissions per a la consumació de les diverses parts del cerimonial que, respecte a la família reial, eren atribuïdes als caps dels oficis de la Reial Casa.²³ El capità general encomanarà al governador de Figueres, Joaquín de Caamaño y Pardo, la translació de les restes des de la plaça de Figueres fins a Barcelona; al presbiteri i prior de l'Hospici de Girona, Salvio Banchs, disposar d'una comitiva religiosa que acompanyi l'escolta militar; a Francesc Satué, la tornada de les restes des de Barcelona fins a la capella de Sant Narcís i la col·locació davant del sepulcre d'una làpida amb una inscripció «senzilla i eloqüent» que manifestés el reconeixement del Rei i de la pàtria cap al general difunt, etc.²⁴

El següent pas seria assenyalar una data per celebrar les honres i l'enterrament; el capità general, com a autoritat superior de la Província i representant directe del Rei, n'és l'encarregat: assenyalarà el 26 d'octubre immediat, i el lloc serà la catedral de Santa Maria del Mar, mentre que el festeig fúnebre culminarà a Girona el dia 30 d'octubre del mateix any.

A continuació s'enviaran oficis, ordres i avisos al públic per informar de les decisions que es prenen a l'entorn de les exèquies. Una part important del protocol són les invitacions, que s'enviaran individualment a totes les classes de la ciutat per a l'acompanyament del funeral. Amb motiu de les pompes de Barcelona, Andrés Pérez de Herrasti, governador de la Plaça de Barcelona i, en aquells moments, comandant general interí per absència de Castaños,

²¹ ESCALERA PÉREZ, 1994, p. 99.

²² SOTO CABA, 1991, p. 139.

²³ *Ibid.*, p. 139.

²⁴ La inscripció en llatí seria encomanada a Jaume Rodoreda i diria així: SQUALIDUS HIC JACET ALVAREZ, NUNC LUMINE PRIVUS, /IDEM QUI FORTIS, CUM TULIT ARMA FUIT./ HIC VIR, HIC EST HEROS NULLUM MORITURUS UN AEVUM, /CUI SCELERATA FIDES CERTA VENENA DEDIT./ AETERNUM VIVET NOBIS, FASTISQUE GERUNDAE, /CUM JUSSU REGIS TOLLITUR ARA PIA. /HOC NUMQUAM POTERIT TEMPUS RETICERE SEPULCRO./ FAMA MEMOR SOECLIS, NON PERITURA, CANET./ MDCCCXVI.

va manar que, des del 18 d'octubre, es comencés a fer el convit per mitjà d'una làmina militar de signe allegòric (imatge 2), ideada per Francesc Satué i gravada pel valencià Domingo Estruc, la qual serviria com a targeta d'invitació. Es van imprimir unes mil set-centes per als convidats de les principals classes, priors, cònsols, i prohoms dels col·legis i gremis de la ciutat. Finalment, i un cop celebrades les exèquies, es prepararia la publicació de les oracions o discursos, pronunciats en els funerals en lloança al difunt, i les relacions de les pompes fúnebres; en el primer cas, redactades per un orador eclesiàstic de renom i, en el segon cas, pel mentor o comissari de les exèquies.

Una comissió, sovint escollida per l'Ajuntament o els Capítols, havia d'ocupar-se de contractar els escultors o tracistes, pintors, dauradors i epitafistes, entre d'altres, per a l'elevació d'un túmul luctuós. El túmul o cadafal acostumava a ser l'objecte cabdal de la cerimònia, en tant que reunia els ornaments més sumptuosos, ostensibles però també més lacònics de tot l'espai i, a la vegada, contenia el missatge propagandístic de la cerimònia, palès en l'emblemàtica, així com en les alegories polítiques que donaven sentit al monument. Malgrat el caràcter efímer d'aquest tipus de construcció, efectuada amb materials peribles que intentaven imitar marbres, pòrfirs i alabastres, sovint tenim constància de la seva existència gràcies a les explicacions detallades de les relacions que, en molts casos, contenien una làmina sobre l'aspecte extern del túmul: la façana i, rarament, la planta. Val a dir que no sempre aquestes làmines s'atenien a les descripcions de les relacions, fet que restava autenticitat a la imatge a l'hora de reflectir l'aspecte original del túmul. Endemés, s'ha de tenir en compte que les estampes o gravats no podien reproduir la tridimensionalitat del panteó fúnebre, ni la seva policromia, ni tampoc la seva lluminària, aquesta última de gran rellevància.²⁵ Si més no, eren una primera aproximació visual al túmul per a tots aquells que no foren presents a les exèquies.²⁶

²⁵ ESCALERA PÉREZ, 2004, pàg. 112-113.

²⁶ Es venia el discurs que l'eclesiàstic Albert Pujol va pronunciar a la catedral de Barcelona, juntament amb l'estampa del túmul i la targeta del convit a la llibreria de Martínez, a Madrid, i a la impremta de Garriga i Aiguaviva, a Barcelona (Ibíd., *Gaceta de Madrid*, 25 de març 1817, núm. 36, p. 328). Endemés, a la llibreria d'Higuera, de Madrid, es podia disposar del retrat d'Álvarez de Castro –un encàrrec de Francesc Satué que fou dibuixat pel tinent Miguel Goli i gravat al burí per Domingo Estruc–, a preu de 6 reals, a més de l'estampa del túmul, a 4 reals, i la relació de la pompa i l'oració fúnebre, a 3 reals (Ibíd., *Gaceta de Madrid*, 11 de març 1820, núm. 36, p. 262).

Barcelona i Girona no van ser les úniques ciutats que van rendir culte al general. Es van efectuar exèquies –algunes forçosament improvisades– en moltes de les poblacions per on van passar el fèretre i la seva escorta durant la seva anada i tornada de Barcelona. Entre aquestes poblacions de trànsit trobem Mataró, Badalona, Sant Andreu de Palomar, Pineda, etc., les quals van organitzar oficis litúrgics a la seves respectives parròquies, engalanades de dol i, en algun cas, amb la presència de túmuls.²⁷

EL TREBALL ARTÍSTIC DE LES EXÈQUIES: EL CAS DE GIRONA

L'atrezzo fúnebre que vestia el pòrtic i les naus de la catedral de Girona es distingiria per l'austeritat castrense i la modèstia ornamental atès que el subjecte venerat formava part de l'estament militar, tanmateix, la situació crítica de l'Hisenda, encara perjudicada per la guerra, així com de les administracions locals, contribuirien, de ben segur, a economitza les despeses i, d'aquesta manera, a rebaixar la qualitat dels adornaments. Cal tenir en compte que els tracistes i escultors no corresponen a artistes de primera fila, emperò, no per això les seves produccions han de ser menyspreades. Cert és que no hem d'esperar túmuls espectaculars en l'aspecte artístic –el context postbèl·lic en serà un fort condicionant–, sinó, de factoria local, pragmàtics i, sobretot, simbòlics, que tenien com a objecte capital exaltar la vida i la mort de l'heroi. L'artífex principal del túmul de Girona serà Josep Barnoya i Viñals (1752-1829), natural d'aquest ciutat i fill de l'escultor Josep Barnoya Rius. Al taller de l'acadèmic Lluís Bonifàs i Massó, situat a Valls, va perfeccionar la seva habilitat per l'escultura i l'arquitectura, de 1766 a 1772.²⁸ A més, des de 1795 a 1798, exerceix com a director interí de l'Escola de Dibuix de Girona

²⁷ En el cas de Sant Andreu del Palomar, la comitiva que acompanyava les restes va pernoctar-hi per al dia següent fer l'entrada a Barcelona. Les restes del general i la comitiva van ser rebuts amb honors religiosos i militars, es van fer oficis fúnebres a l'església, tota engalanada de dol, al centre de la qual s'erigia un túmul «abundantemente iluminado». A Mataró, el dia 27 d'octubre, quan la comitiva estava de tornada, va ser rebuda a l'església parroquial de la ciutat, on també s'hi van realitzar solemnes exèquies amb la presència d'un túmul de tres cossos, il·luminat amb torxes, amb quatre estàtues i inscripcions pròpies i al·lusives a la tristesa lúgubre, que «presentaba á los ojos del numeroso concurso el mas tétrico aspecto». (Ibíd., SATUÉ, 1816).

²⁸ MARTINELL, 1936, pàg. 75-77, 80.

–filial de la Junta de Comerç– en substitució de Joan Carles Panyó i també com a professor d'escultura fins al 1823.²⁹ De totes les seves facetes, la més interessant és la de capatàs major de fortificació de la plaça de Girona, títol que adquireix l'any 1813 per nomenament reial, amb sou de 20 reals diaris, endemés de la seva activitat política. Tres anys abans va rebre la Medalla dels Setges, creada per Reial Ordre el 14 de setembre de 1810 com a gratificació a la seva actuació contra els francesos.³⁰ La seva dedicació a l'enginyeria militar explicaria el caràcter pragmàtic i amesurat del túmul que s'aixecaria a la catedral de Girona, i que sabem que seria reutilitzat, parcialment, en els següents anys, per a la celebració de l'aniversari de les exèquies a Álvarez de Castro i per al festeig religiós que es duria a terme cada 5 de novembre –a la fi de les festes de Sant Narcís– a les víctimes del Setge.

Coneixem l'estructura frontal del túmul gràcies al gravat calcogràfic d'Estruc (imatge 3), inclòs en les relacions. És d'ordre compost i consta de quatre nivells,³¹ que segueixen un esquema ascendent, accentuat per la

²⁹ MARQUÈS I SUREDA, 1990, pàg. 32-33.

³⁰ BARNOYA GÁLVEZ, 1967, pàg. 231-233. Josep Barnoya fou pare de l'arquitecte, geòmetra, agrimensor, professor i polític Lluís Barnoya i Oms i també del frare Ignasi Barnoya i Oms, que s'exilià a Guatemala, després de ser presoner dels francesos, des d'on va promoure el moviment de la Independència dels països centreamericans.

³¹ Les relacions ens ofereixen el següent detall: «Este túmulo tenía de longitud sesenta y cinco palmos, y de latitud treinta y dos palmos, en figura cuadrilatera, dividido en quatro Cuerpos del órden Toscana Caballera, á saber, se levantaba el primer cuerpo de veinte palmos de elevacion en la misma figura cuadrilatera, y en sus quatro ángulos sobre su zócalo se levantaban quatro piras, ó vasos griegos, los quales exhalaban un denso humo sobre el referido zócalo y vaso, guardando la misma figura, en los centros circundados de Laureles se observaban unos trofeos militares, y en las esquinas quatro Agujas, ú obeliscos de la elevacion de quinze palmos. Era el segundo cuerpo de elevacion de doce palmos en cuyo centro, frente y parte de poniente, se veía un baxo relieve de claro y obscuro, una fama con la inscripcion *Nobleza y Valor. ¡Jura morir primera/ que al pérvido francés/ rendir su acero.* En el centro del mismo cuerpo, y parte de cierzo, otra fama con la inscripcion *Si milagros puede hacer/ la guerra, / Alvarez los hizo en esta/ tierra.* En el centro del mismo, y parte de levante otra fama con la inscripcion *Supo morir para vivir. / Alvarez con aliento fuerte / y puro, / al riesgo se muestra/ mas seguro.* En el centro del mismo, y parte de mediodia, otra fama con la inscripcion *Honor y fidelidad. / Vivió siempre con honor, / murió con no menor gloria. / Alvarez que revive/ en la memora.* Y en sus ángulos del mismo cuerpo se volvían á elevar otras quatro agujas como demuestra la figura. Sobre el segundo se elevava un sencillo pedestal, que sostenía la Urna de las cenizas del recordado héroe con sus correspondientes trofeos militares, que se dexaban ver por las quatro caras. En el quatro cuerpo sobre la referida Urna se levantaba una graciosa pirámide, cuyo final concluía con un depósito de una grande pira de elevacion de diez y ocho palmos, que despedía un denso humo, quedando todo cubierto de un magnífico pavellon, guarnecido de negro y blanco, como demuestra la lámina.»

verticalitat de les agulles que s'alcen a les cantonades i l'estructura piramidal que s'erigeix damunt del sepulcre i que remata l'artefacte.

A semblança de les estructures fúnebres reials precedents, al nivell inferior, que aquí correspondria al primer i segon cos, es representen els triomfs terrenals com ara les proeses i virtuts de l'heroï i els seus èxits polítics i militars, en aquest cas ben simbolitzats per trofeus, insígnies, armes i títols, encerclats per llorer. En el segon cos, les quatre cares del quadrilàter estan decorades amb baix relleus de clarobscur, cadascuna amb una Fama³² i una inscripció, dedicades a exaltar l'heroïcitat del general. El nivell mig –aquí tercer cos–, habitualment estava dedicat al dol o a la mort; en l'època barroca predominaven motius iconogràfics derivats de les *vanitas* que, en aquest túmul, queden reduïts a la mínima expressió. L'element macabre –idiosincràtic de la tradició barroca– aquí no s'ha d'inquirir en el repertori iconogràfic, sinó en la presència de les restes del difunt dins el sarcòfag que s'erigeix en aquest estadi. En el nivell superior, quart cos, s'alça un obelisc, aproximant-se als esquemes cortesans del barroc neoclàssic italià –a semblança de l'artefacte fúnebre erigit per a Carles III a Sevilla o a Barcelona– en els quals una piràmide s'aixeca sobre el sarcòfag i es presenta com a coronament lògic del monument fúnebre, amb una pira voluminosa fumejant.³³ La piràmide és reiteradament utilitzada en monuments fúnebres pel seu caràcter simbòlic –atribuït ja als egipcis–

³² Del conjunt iconogràfic destaquem les figures al·legòriques en relleu. La preminent és la Fama i així ho serà en la iconografia fúnebre de tarannà patriòtic i més endavant en els monuments públics de signe commemoratiu, qualitat que es reitera en aquest tipus d'arquitectures, ja que, com molt bé explicava REYERO, 1999, p. 108, el monument no aspirava a ser la representació fidedigne de quelcom, sinó la consagració pública d'un personatge a través de la idea que representava. La Fama, figura femenina alada amb un ram de llorer o trompeta –atribuït certament apocalíptic que adquireix en el Renaixement–, feia al·lusió a la propagació sonora d'un esdeveniment, entre altres facetes, per aquest motiu solia acompanyar un seguit de missatges epigràfics.

³³ Val a dir que les veles i pires crematòries –de tradició grega– eren un element recurrent, abundant i visualment impactant en aquest tipus de monument.

relacionat amb la glorificació del difunt, la immortalitat de l'ànima i l'ascensió al món celestial.³⁴

És possible que el mentor del programa iconogràfic (o llenguatge ideogràfic) respongués a la mateixa persona encarregada d'escriure les relacions. Quant als missatges epigràfics, fins avui desconeixem si Rodoreda fou l'autor de les inscripcions aparegudes en el túmul de 1816, malgrat que tenim constància que s'oferí a l'Ajuntament de Girona per ser-ho:

«(...) Deseoso yo de cooperar por mi parte a los obsequios debidos a tan ilustre guerrero, me presté desde luego á formar una Inscripcion que se me pidió para grabarse en el mármol que cubrirá el sepulcro, de la que acompaño copia reservada, pues no es regular anticiparse á las disposiciones del Gobierno que la aprobó. He sido casi el unico que he celebrado la memoria de aquel General, de esa Ciudad y de sus defensores, y he manifestado en ello todos mis esfuerzos, ya por lo poco que alcanzo, com por lo mucho que me ha costado la publicacion de mi debil produccion, que la he hecho sonar dentro y fuera del Reyno desde el trono abajo. Tengo un empeño en todo lo que se trata de aquél heroe y de esa heroyca Ciudad y por lo tanto me atrevo dirigir a Vm una sencilla idea de lo que puede pintarse y escribirse en el tumulo que se levante en esa Ciudad el día que se destine para la funcion que es regular se tribute á la memoria de su Gobernador con motivo de recibir el cadaver y guardarlo en deposito. (...)»³⁵

L'any 1817 continua el contacte epistolar entre Rodoreda i les autoritats gironines. Aquestes volen que l'humanista barceloní aportí un repertori d'inscripcions patriòtiques en honor d'Álvarez de Castro, de la religió, dels militars, dels paisans i de la Companyia de Santa Bàrbara, i decorar

³⁴ SOTO CABA, 1991, p. 344 i VARELA, 1990, p. 114. Sens dubte, l'estructura fúnebre que més s'estilava en l'època era la coronada per una piràmide truncada. El túmul de Barcelona n'és un altre exemple (imatge 4). Un precedent pròxim als túmuls d'Álvarez de Castro podria ser l'erigit en honor dels 8 herois de Barcelona a Reus, també coronat per un obelisc, que fou comissionat per barcelonins expatriats a dita ciutat, i traçat per l'escultor i director de dibuix de la Llotja, Josep Arrau. Cal recordar que les despulles d'aquests vuit màrtirs foren desenterrades de la Ciutadella i conduïdes professionalment a la capella de Santa Eulàlia, on s'efectuaren les exèquies i on suposem que s'erigí un túmul de condicions similars. Les honres fúnebres s'estengueren a altres ciutats del Principat com ara Cardona, Tarragona i Reus (Ibid., FERRER, 1815, IV, pàg. 95-99).

³⁵ AMG, VII, 3.1, llig. n. 1, «Carta de Jaume Rodoreda a Juan Pérez Claras, secretari de l'Ajuntament de Girona», Barcelona, 21 de setembre de 1816.

d'aquesta manera el sòcol quadrilàter del túmul que Josep Barnoya bastirà altra vegada.³⁶ Consumades les festes d'aniversari el 14 de novembre de 1817, l'Ajuntament comunicarà a Rodoreda l'èxit de les seves produccions, adjuntant-li en llur carta part del repertori poètic en castellà que aparegué juntament amb les seves inscripcions llatines,³⁷ i li oferirà la comissió del programa poètic del túmul que s'aixecaria anualment a la col·legiata de Sant Feliu en commemoració dels Setges.³⁸ Val a dir, però, que Rodoreda moriria el 30 de març de 1819.³⁹

CONCLUSIONS

No és intenció d'aquest treball entrar en valoracions historiogràfiques, com qüestionar o emparar els mites d'Álvarez de Castro i dels Setges gironins, augmentant així un debat que s'enceta a les acaballes de la dinovena centúria, i que es prolongarà de manera intermitent fins a l'actual bicentenari de la guerra. L'objecte d'aquesta comunicació és l'exposició dels trets més singulars del cerimonial fúnebre i de les projeccions artístiques que van tenir lloc pocs anys després de la mort d'Álvarez de Castro, per tal de contribuir amb aquest exemple a resoldre l'entramat que gira entorn de les honres fúnebres, especialment de les que es troben a cavall de l'Antic Règim i els nous governs liberals.

³⁶ L'explicació detallada sobre aquest nou túmul la trobem a: *Relación del solemne y suntuoso aniversario que en cumplimiento de Real orden de S.M. acordado en 18 de agosto último, se celebró en la insigne colegiata de S. Felio de la ciudad de Gerona el día 14 de noviembre de 1817...* Gerona, Vicente y Antonio Oliva, 1817.

³⁷ Rodoreda composa les inscripcions en llatí perquè «este es el propio language, mayormente para un tumulo duradero y el estilo constante para esta clase de funciones, á mas de que es en general en todas las naciones, y sobre todo no es la lengua española tan concisa ni propia para expresar las ideas ni conceptos». AMG, V.I.2.2, llig. n. 3, «Carta de Jaume Rodoreda a Juan Pérez Claras», Barcelona, 5 de novembre de 1817.

³⁸ AMG, V.I.2.2, llig. n. 3, «Carta de Juan Pérez Claras a Jaume Rodoreda», Girona, desembre de 1817. Aquest nou túmul aprofitaria l'estructura, entre altres elements, de l'anterior, tal com podem comprovar gràcies a un croquis del tracista (imatge 5), que es conserva a l'Arxiu Municipal de Girona, en el qual apreciem la part frontal del túmul i la seva planta. No obstant això, s'han simplificat alguns estadis i, com sabem per les descripcions de les relacions de l'aniversari, s'han incorporat noves composicions ornamentals al sòcol.

³⁹ TORRES AMAT, 1836, p. 558.

La Guerra del Francès va significar la propagació, espontània o acordada, d'un conjunt de valors morals, religiosos i patriòtics, entre els quals la figura de l'heroi va prendre una envergadura excepcional. Es tracta d'un heroi que, diferint dels esquemes preexistents, no deriva d'un emplaçament diví o reial, sinó que la seva provenença és civil o militar. Altrament, en el transcurs de la invasió napoleònica, la figura règia, i també la religió catòlica, es mantenen omnipresents en l'imaginari col·lectiu, amb una ascendència irrevocable, engendrada en bona part per la coalició del poble en la defensa i preservació de la seva comunitat històrica, legal i cultural. Emperò, dins les produccions propagandístiques, textuals o gràfiques, igual que en l'escenari polític social, es palesa la presència de nous mites o ídols que s'incorporaran progressivament en les diverses convencions festives, ja siguin religioses o protocol·làries, com ara les commemoracions públiques, les entrades o seguicis triomfals, els actes litúrgics i les pompes fúnebres. El general Álvarez de Castro formarà part d'aquest nou santoral que s'anirà engrossint al llarg de la dinovena centúria, en paral·lel amb l'establiment del règim polític liberal i amb la necessitat –idiosincràtica del liberalisme– de construir memòries o identitats col·lectives que esperonin el patriotisme nacional i regional de l'opinió pública. Una necessitat que s'anirà consolidant gràcies al pensament romàntic del tercer decenni i, molt més tard, amb la política restauracionista que liderà Cànovas. És indispensable endinsar-se en la simbologia visual del monument efímer, especialment dels túmuls reials construïts al llarg de l'edat moderna i dels cadafals erigits a les primeries del vuit-cents, en homenatge a diversos màrtirs i herois militars, ja que aquestes construccions, en paral·lel a la pintura d'història o les estampes allegòriques que proliferen per tot Europa a efecte de la Revolució Francesa, han convertit l'arquitectura escultòrica i monumental efímera, d'àmbit fúnebre, en un gran referent iconogràfic, sobretot quant a transmissió de valors polítics i morals, per als monuments de caràcter permanent i commemoratiu que s'aixecaren amb profusió en espais públics a partir dels anys quaranta i cinquanta del segle XIX i, amb més ímpetu, a les darreries de la dinovena centúria. Com s'ha observat en el cas dels túmuls a Álvarez de Castro, la teatralitat i exuberància ornamental del barroc es deixen enrere, d'altra banda encara s'intueix la petjada del barroc neoclàssic en els esquemes arquitectònics.

Referent als panteons de Barcelona –per Varela, afrancesat⁴⁰– i de Girona, ens trobem davant dos models de filiació italiana, els quals adopten programes iconogràfics inherents a la pràctica tumultuària que es consolidà en l'esplendor artística dels segles XVII i XVIII, encara que impregnats d'una austeritat i simetria pròpiament militar.

Per concloure, a l'esquena de l'organització de les exèquies s'amaga una gran labor artística que en el present estudi s'ha volgut ressenyar i que, pel seu caràcter efímer, moltes vegades és obviada. Arquitectes, escultors, gravadors, dibuixants, epitafistes van formar part d'un complex entramat, gràcies al qual va ser possible dotar el cerimonial d'elegància i sumptuositat, encara que fos de manera transitòria i, a la vegada, guardar memòria d'aquells esdeveniments passats de gran transcendència històrica.

ARXIUS

Arxiu Municipal de Girona
Fons Municipal

Biblioteca de Catalunya
Unitat Gràfica

BIBLIOGRAFIA

- BARNOYA GÁLVEZ, Francisco (1967), *Fray Ignacio Barnoya, prócer ignorado: su actuación en pro de la independencia de Guatemala y en contra de la anexión de Chiapas a México*, Guatemala.
- BOSCH i JUAN, Maria del Carme (1990) «Jaume Rodoreda i Joan Muntaner, amics i amants de les muses llatines», pàg. 61-92 a: MASSOT i MUNTANER, J., (coord.) *Estudis de la llengua i literatura catalanes*, núm.21, Barcelona.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquim María (1855), *Historia de la casa real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Palma, pàg. 193-194.
- DEMANGE, Christian (2004), *El dos de mayo: mito y fiesta nacional*, Madrid.
- DOU DE BASSOLS, Ramón Lázaro (1801), *Instituciones de derecho público general de España con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas del gobierno en cualquier estado*, III, Madrid, pàg. 63-64.

⁴⁰ Javier VARELA (1990), p. 184.

- ESCALERA PÉREZ, Reyes (1994), *La imagen de la sociedad barroca andaluza*, Málaga.
- ESPINO LÓPEZ, Antonio (2001), *Guerra y cultura en la Época Moderna. La tractadística militar hispánica de los siglos XVI y XVII: libros, autores y lectores*, Madrid.
- FABRE, Jaume (1991), *Guia d'escultura al carrer*, Girona, pàg.222-223.
- FERRER, Raimundo (1815), *Barcelona cautiva, o sea Diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses, esto es, desde el 13 de febrero de 1808 hasta el 28 de mayo de 1814*, Barcelona, IV, pàg. 95-99.
- GÉAL, Pierre (2007) «Un siglo de monumentos a la Guerra de la Independencia», pàg.135-166 a: DEMANGE, Christian (et al.), *Sombras de mayo: Mitos y memorias de la Guerra de Independencia en España (1808-1908)*, Madrid.
- GIRBAL, Emilio Claudio (1888), «La Nación en deuda patriótica con la inmortal Gerona», *Revista de Girona*, XII, pàg. 132-133.
- MARQUÈS i SUREDA, Salomé (1990), *De l'Escola de Dibuix a l'Escola Municipal de Belles Arts: 200 anys de projectes i realitats*, Girona, Girona.
- MARTINELL, Cèsar (1936), *El escultor Lluís Bonifàs y Massó 1730-1786*, Barcelona.
- MICHONNEAU, Stéphane (2007) «Álvarez de Castro: la fábrica de un héroe», pàg. 345-368 a: DEMANGE, Christian (et al.), *Sombras de mayo: Mitos y memorias de la Guerra de Independencia en España (1808-1908)*, Madrid.
- Relación de lo que Gerona agradecida a su dignísimo gobernador que fue, don Mariano Alvarez, hizo en el tránsito de sus apreciables restos por ella del castillo de S. Fernando de Figueras, en que se hallaban depositados, para Barcelona, y en la vuelta de esta capital, hasta colocarlos en la capilla de su patron San Narciso, segun la última voluntad del mismo héroe: (...). Gerona: Vicente Oliva, 1816.*
- REYERO, Carlos (1999), *La escultura conmemorativa en España: La edad de oro del monumento público, 1820-1914*, Madrid.
- SÁNCHEZ HERRÁEZ, P (2008), «La Revolución Francesa y la ruptura del modelo dieciochesco de la guerra», a: *VI Congreso de Historia Militar. La Guerra de la Independencia Española: Una visión militar celebrat a Saragossa, del 31 de març al 4 d'abril de 2008 (actes en premsa).*
- SATUÉ, Francisco (1816), *Relacion de la pompa funebre, que en virtud de Real Orden de S.M se ha efectuado en esta capital a los restos del Excmo. señor don Mariano Alvarez de Castro, gobernador que fue de la plaza de Gerona*. Barcelona: en la oficina de Garriga y Aguasvivas.
- SOTO CABA, Victoria (1991), *Catafalcos reales del Barroco Español: Un estudio de arquitectura efímera*, Madrid.
- SUBIRACHS i BURGAYA, Judith (1990), *L'escultura del segle XIX a Catalunya: del romanticisme al realisme*, Barcelona.
- TORRES AMAT, Félix (1836), *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la literatura de Cataluña*, Barcelona, pàg. 557-558.
- VARELA, Javier (1990), *La muerte del rey: el ceremonial funerario de la monarquía española (1500-1885)*, Madrid.

